

Милош ЈАГОДИЋ  
Универзитет у Београду  
Филозофски факултет  
Одељење за историју  
Београд

### ИЗВЕШТАЈ БРАНИСЛАВА НУШИЋА О ПУТОВАЊУ ИЗ ПРИШТИНЕ У СКАДАР 1894. ГОДИНЕ\*

**Апстракт:** У раду је представљен критички приређен извештај конзула Краљевине Србије у Приштини Бранислава Нушића, поднет Министарству иностраних дела о службеном путовању из Приштине преко Призрена у Скадар из 1894. године. У њему су изнета критичка запажања о стању српске националне политике у тим пределима и изнети су предлози за будући рад на том пољу, од којих се најважнији односе на отварање конзулата Србије у Митровици, Скадру, Призрену и Серезу.

**Кључне речи:** Призрен, Скадар, конзулат, Арбанаси, Србија.

Српско-турски ратови 1876-1878. изазвали су силом прилика прекид у вођењу организоване и систематске националне политике Кнежевине Србије у Старој Србији. Озбиљнији рад у том смислу настављен је тек почетком 1885. године, да би, након још једне ратне паузе исте године, почео да се изнова уобличава 1886. Те године је склопљена Привремена конзуларна конвенција између Краљевине Србије и Османског царства којом је омогућено отварање српских

---

\* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Друштвене институције српског народа од 16. до 20. века: континуитет и дисконтинуитет* (Ев. бр. 147015).

конзулата у Турској. Први конзулати отворени су у Солуну и Скопљу 1887, а исте године је основано и Одељење за српске школе и цркве ван Србије при Министарству просвете и црквених дела. Конзулати у Битољу и Приштини отворени су 1889. Школовањем будућих учитеља из Старе Србије се од 1886. бавило и Друштво Светог Саве које је било у непосредној вези са Министарством просвете и од њега примало новчану помоћ. До централизације у организацији српске националне политике у Турској је дошло 1889, када је у оквиру Министарства иностраних дела основано Просветно политичко одељење, у чију су надлежност стављени послови из овог домена. На тај начин је држава у институционалном и организационом смислу преузела вођење националне политике у своје руке. У пределима Старе Србије и Македоније јужно од Шар Планине њен циљ се састојао у очувању и обнови српске националне свести тамошњег становништва културним и просветним средствима; северно од Шар Планине, поред просвећивања народа, акценат је био на заштити физичког опстанка српског народа услед притисака којима је непосредно био изложен од стране албанског житељства, а посредно од стране саме турске државе.<sup>1</sup>

Буџетске (не)прилике Краљевине Србије представљале су оквир у коме је национална, као уосталом и свака друга, политика спровођена. Ради бољег разумевања извештаја који објављујемо, у табелама које следе указујемо на неке најосновније чињенице из којих се види да су средства издвајана из српског буџета за конзулате у Турској у првој половини деведесетих година 19. века била најблаже речено скромна.

---

<sup>1</sup> Ј. М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд 1941, 71-79; М. Војводић, *Стојан Новаковић и Владимир Карић*, Београд 2003, 48-65; М. Самарцић, *Делатност Милутина Гарашанина на организовању српске пропаганде у Старој Србији и Македонији 1885. године. Корени и план*, *Историјски часопис* 51 (2004), 109-127;

Табела 1: Предвиђени и учињени расходи по буџетима Србије 1890-1895. у динарима: укупни и Министарства иностраних дела.<sup>2</sup>

Година	Предвиђени и учињени расходи по буџетима		
	Укупни	МИД	
		укупно	%
1890.	46 186 864 (44583618)	902 846 (876625)	1,9 (2)
1891.	57 526 984 (55095658)	1 183 313 (1121429)	2 (2)
1892.	60 110 595 (59297964)	1 192 563 (1173114)	2 (2)
1893.	62 719 846 (62460610)	1 220 543 (1172024)	1,9 (1,9)
1894.	63 810 828 (62760449)	1 170 526 (1339719)	1,8 (2,1)
1895.	63 810 828 (63394473)	1 170 526 (1732031)	1,8 (2,7)

<sup>2</sup> Преглед примања и издавања Главне државне благајне по буџетима и ван буџета за време од 1869. до 1896. године, Београд 1898, 1021-1027. Цифре ван заграда представљају предвиђене, а цифре у заградама учињене расходе.

Табела 2: Предвиђени и учињени расходи по буџетима Србије 1890-1895 у динарима за конзулате у Турској и за Кредит за ванредне трошкове и достојније заступање у оквиру буџета Министарства иностраних дела.<sup>3</sup>

Година	Конзулат у Солуну	Конзулат у Скопљу	Конзулат у Битољу	Конзулат у Приштини	Конзулати у Турској укупно	Кредит за ванредне трошкове и достојније заступање
1890.	21 700	19 700 (18 100)	19 200	17 450 (15 950)	78 050 (74950)	400 000
1891.	21 650	18 400	20 200	15 650	75 900	600 000
1892.	21 650	18 400	20 200	18 400	78 650	600 000
1893.	22 370 (21 839)	24 720 (20 007)	25 920 (20 920)	15 620 (15 050)	88 630 (77816)	600 000
1894.	22 910 (23 310)	25 380 (26 749)	26 620 (26 870)	16 220 (16 720)	91 130 (93649)	580 000
1895.	22 910 (24 410)	25 380 (23 773)	26 620 (27 466)	16 220 (16 720)	91 139 (92369)	580 000

<sup>3</sup> Исто, 567, 628-647. Буџети конзулата покривали су расходе за плате чиновника и особља, закуп зграда, канцеларијске и друге трошкове (дрво за огрев, осветљење и сл.). Учитељи, свештеници и повереници конзулата плаћани су из Кредита за ванредне трошкове и достојније заступање, али нису читави износи тих кредита трошени само за рад у Турској. У оквиру посебне студије би требало израчунати колико је тачно новца из те буџетске ставке одлазило за тај циљ. За године 1887, 1888. и 1889. у буџетима је збирно одређен „кредит за отварање конзулата на истоку“. У табеларним прегледима нема посебних ставки за појединачне конзулате у тим годинама. Укупне суме су следеће: 1887 (90 000), 1888 (90 000), 1889 (105 000), Исто, 568. Цифре ван заграда представљају предвиђене, а цифре у заградама учињене расходе.

*Табела 3: Процентуално учешће учињених расхода за конзулате у Турској и за Кредит за ванредне потребе и достојније заступање у укупним учињеним буџетским расходима и у учињеним расходима за Министарство иностраних дела 1890-1895. у динарима.*

година	Конзулат у Солуну		Конзулат у Скопљу		Конзулат у Битољу		Конзулат у Приштини		Конзулати у Турској укупно		Кредит за ванредне трошкове и достојније заступање	
	у државном буџету	у буџету МИД	у државном буџету	у буџету МИД	у државном буџету	у буџету МИД	у државном буџету	у буџету МИД	у државном буџету	у буџету МИД	у државном буџету	у буџету МИД
1890.	0,05	2,5	0,04	2,06	0,04	2,19	0,03	1,82	0,17	8,5	0,9	45,63
1891.	0,04	1,93	0,03	1,64	0,04	1,8	0,03	1,4	0,14	6,77	1,09	53,5
1892.	0,04	1,84	0,03	1,57	0,03	1,72	0,03	1,57	0,13	6,7	1,01	51,14
1893.	0,03	1,86	0,03	1,71	0,03	1,78	0,02	1,28	0,12	6,64	0,96	51,19
1894.	0,04	1,74	0,04	2	0,04	2	0,03	1,25	0,15	6,99	0,92	43,29
1895.	0,04	1,41	0,04	1,37	0,04	1,59	0,03	0,96	0,15	5,33	0,91	33,49

Бранислав Нушић<sup>4</sup> је дошао на чело конзулата у Приштини<sup>5</sup> у рангу вицеконзула 1893. године, након неколико година проведених на служби у скопском и битолском конзулату у звању писара. Он је 1891. и 1892. путовао по Македонији и Старој Србији, обилазећи пределе око Охрида и Скопски санџак. Јован Јовановић Пижон је сматрао да су Нушићевом сензибилитету путовања више одговарала од обављања редовних канцеларијских послова.<sup>6</sup> Почетком априла 1894. тражио је одобрење од Министарства иностраних дела да пропутује северозападни део Старе Србије, маршрутом Приштина – Вучитрн – Митровица – Нови Пазар – Сјеница – Нова Варош. Предлог је образложио жељом да непосредно упозна те крајеве, да на терену испита дотадашње домете српске националне политике, посебно у Новопазарском санџаку у коме се радило преко царинарница у Рашкој и на Јавору, да проучи српске старине и да исправи постојеће грешке на аустро-угарским генералштабним картама тог простора које су биле у употреби и у српској војсци. Министар Симеон Лозанић је предлог одбацио, држећи да би се тиме без разлога изазвало подозрење Аустро-Угарске. Уместо тога, сматрао је да треба обићи пределе на линији Пећ – Ђаковица – Призрен – Скадар. Нушић је још једном, почетком маја 1894, покушао да издејствује

---

<sup>4</sup> Бранислав Нушић (Смедерево, 1868- Београд, 1938), књижевник, дипломата. Био је писар конзулата у Скопљу 1889, писар у Министарству иностраних дела 1890, писар конзулата у Битољу 1891-1892, вицеконзул у Приштини (1893-1896), вицеконзул у Серезу (1897-1900) и кратко секретар у Административном одељењу Министарства иностраних дела 1900, *Шематизми Краљевине Србије за године 1890-1901*, Београд 1890-1901. Потом је напустио дипломатију и био је управник Народног позоришта у Београду 1900-1902, а први пут је пензионисан 1903. Управник Српског народног позоришта у Новом Саду био је 1904-1905, бавио се новинарством, а по ослобођењу Битоља 1912. био је кратко први начелник Округа битолског. Од 1913. до 1915. био је управник позоришта у Скопљу. После Првог светског рата био је начелник у Министарству просвете и управник позоришта у Сарајеву.

<sup>5</sup> Приштина је била центар Косовског вилајета од 1877. до 1888, када је центар премештен у Скопље. У састав Косовског вилајета 1889, када је отворен српски конзулат, улазили су Пљеваљски, Новопазарски, Приштински, Пећки, Призренски и Скопски санџак, М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, Београд 2009, 6-7.

<sup>6</sup> Ј. М. Јовановић, *Нушић као конзул*, Српски књижевни гласник 53 (1938), 259-269.

одобрење за пут по Новопазарском санџаку, но са истим успехом.<sup>7</sup> У јуну исте године Лозанић је поверио мисију обиласка и инспекције рејона свих конзулата у Турској секретару Министарства Слободану Јовановићу. Претпостављамо стрепећи помало од самосталног путовања по несигурном западу Косовског вилајета и по Скадарском вилајету, Нушић је скренуо пажњу Јовановићу на „скадарске прилике“ и предложио да њих двојица заједно обиђу Призрен и Скадар. Јовановић је прихватио предлог, а министар иностраних дела га је одобрио 10. августа 1894. Но, Јовановић се убрзо предомислио и из Битоља јавио Министарству да не може ићи у Скадар.<sup>8</sup> Тако је 16. августа Бранислав Нушић сам кренуо из Приштине на пут у Скадар. Путовао је преко Феризовића и Призрена, па даље линијом Љума - Везиров мост – Св. Спас – Брути – Фљет – Пука, те је кроз Задриму дошао у Скадар. Од ушћа Бојане је отпловио у Трст преко Дубровника и Ријеке, а из Трста се железницом вратио у Београд 10. септембра. Трошак пута износио је 1200 динара. Нушић је у српској престоници усмено реферисао министру иностраних дела о свом путовању, а поднео је и један изузетно кратак писмени извештај који је у Министарству сасвим умесно оцењен као безвредан.<sup>9</sup>

По повратку у Приштину, Нушић је 1. новембра 1894. поднео нови извештај о свом путовању, написан на четрдесет страница. У њему је изнео запажања о стању српске националне политике и проблемима са којима се суочавала, посебно у Призрену и Скадру. Он је искористио ову прилику и да изнесе неколико предлога о правцима будућег рада у Старој Србији и Македонији, који извештај чине изузетно занимљивим. Нушић је предложио отварање нових конзулата Србије у Серезу, Призрену и Скадру и премештање постојећег

<sup>7</sup> Архив Србије (=АС), Министарство иностраних дела-Просветно политичко одељење (=МИД-ПП), 1894, Р 406, Конзул у Приштини, Б. Нушић, министру иностраних дела, С. Лозанићу, бр. 34, 23. 3/4. 4. 1894; исти истом, бр. 53, 20. 4/2. 5. 1894.

<sup>8</sup> Исто, исти истом, бр. 130, 12/24. 7. 1894; Р. Љушић, *Извештај Слободана Јовановића о посети српским конзулатима у Турској из 1894. године*, Србија 19. века 2, Београд 1998, 383-384.

<sup>9</sup> АС, МИД-ПП, 1894, Р 406, Конзул у Приштини, Б. Нушић, министру иностраних дела С. Лозанићу, пов. 19. 9/1. 10. 1894, Београд; исти истом, ппбр. 286, 25. 10/6. 11. 1894, Приштина.

конзулата из Приштине у Митровицу.<sup>10</sup> Поред тога, изнео је врло оштроумне опаске о Албанцима, указујући на то да је неопходно да Србија са њиховим главарима успостави сарадњу; истина, није обра-зложио на који начин би се то могло постићи. Овај извештај је значајан и због тога што на неки начин допуњује познати Нушићев путопис *С Косова на сиње море*<sup>11</sup>, написан на основу бележака са овог путовања, будући да приказује његову службену страну.

Оригинални акт се чува у Архиву Србије, у фонду Министарство иностраних дела – Просветно политичко одељење, под сигнатуром 1894, Р 406. Приликом приређивања текста скраћенице смо решавали у угластим заградама, а текст у подвучен оригиналу написали смо курзивом. Напомене означене звездом (\*) односе се на примедбе забележене на маргини акта приликом читања у Министарству иностраних дела. Не знамо да ли их је писао министар или начелник ПП одељења.

Поверљиво  
КППН 272.  
20. 10. 1894. год.

Извештај в[ице]конзула Бранислава Ђ. Нушића о путовању своме августа месеца 1894. године из Приштине у Призрен и Скадар

Господине министре<sup>12</sup>,

Према Вашем телеграфском наређењу од 29. јула ов[е] год[ине] пошто сам се још задржао у Приштини ради прославе дана рођења Његовог Величанства Краља<sup>13</sup>, кренуо сам се на пут При-

---

<sup>10</sup> Слободан Јовановић је у свом извештају такође предложио преношење конзулата из Приштине у Митровицу, Р. Љушић, *наведено дело*, 386-387.

<sup>11</sup> Б. Нушић, *С Косова на сиње море. Белешке с пута кроз Арбанасе 1894. године*, Београд 1902, 2005<sup>2</sup>.

<sup>12</sup> Нушић је извештај писао за Симу Лозанића (1847-1935), који је био министар иностраних дела од 21. марта/2. априла до 15/27. октобра 1894; очигледно је да у тренутку слања извештаја није био обавештен да је дошло до промене владе и да је на Лозанићево место био постављен Милан Богвић.

<sup>13</sup> Александар Обреновић (1876-1903), краљ Србије (1889-1903).



штина – Скадар 4. августа ове године. По предлогу који сам Вам раније имао част поднети држао сам се маршруте Приштина – Феризовић – Неродимња – Призрен затим током Дрима, кроз пределе које обитавају најзнатнија арнаутска племена, у Скадар, одатле низ Бојану у Јадранско море. Морем сам се искрцао на Ријеку (Фијуму), одатле отишао у Трст, где сам се само неколико сати бавио, а затим сам кренуо за Београд, где сам имао част 29. августа лично Вам пре[д]стати.

Путовање само до мора трајало је седам дана, нерачунајући бављење у Призрену 4, а у Скадру 5 дана. Највећи део пута прошао сам на коњу, а остало нешто пешице, а нешто, низ Бојану, на чамцу. За сигурност при путовању, осим жандарма које су ми власти свуда свесрдно нудиле, служио сам се највише и „бесом“<sup>14</sup> арнаутском која ми је заиста у највише случајева и допринела те сам овај тежак пут тако срећно прошао.

Где год сам стигао јављао сам се властима и чинио све могуће да мој пут што више личи на пут приватног човека а не званичног лица. Уверен сам, међутим, да нигде нисам изазвао никакву сумњу па услед тога нисам приметио ни да су власти обраћале какву нарочиту пажњу на мене, сем пажње коју су ми као конзулу једне стране државе дуговале.

### 1. *Феризовић и Неродимња*

Први дан мога путовања од Приштине до Феризовића и Неродимње путовао сам по рејону којим управља поверен ми Конзулат. То ми је донело и потребна познавања која ће у даљем пословању моћи правилније да ме руководе али и неке опаске од већег интереса које припадају на првом месту овом реферату који сам Вам, Господине Министре, дужан о своме путу поднети.

Феризовић је железничка станица на 53. километру пруге Скопље-Митровица. Пре но што је изграђена ова пруга била је ту мала шумица и свега једна или две куће, али од железнице, дакле од 25 година<sup>15</sup> на овамо, Феризовић се врло нагло диже тако да данас

<sup>14</sup> Чврста реч.

<sup>15</sup> Железница Митровица – Скопље – Солун пуштена је у рад 1873.

већ има 400 кућа и 150 дућана и врло много магаза. Од Феризовића се раскрштавају два важна друма, један за Призрен а други за Гњилане. Феризовић је такво средиште да ће ускоро ту да поникне варош на штету Приштине. По везама, обрту и уопште животу, Феризовић заузима место одмах иза Митровице, па је Приштина тек на трећем месту.

И ранији шефови овога Конзулата,<sup>16</sup> па и ја, чинили смо покушаје да у Феризовићу, коме су у близини и неколико села, отворимо школу.\* Ја сам шта више довео ствар дотле да је и из Цариграда изишла дозвола али се ова упорно и данас крије. Приштевачки бегови, који имају у Приштини и околини имања, раде свим могућим средствима да стану на пут наглom развијању Феризовића које бива на штету Приштине. Они су чинили и учинили све могуће да Феризовић не добије свој пазар, док га имају и Јањево и Вучитрн, од којих је Феризовић толико пута живљи и јачи по промету. Они гледају да учине све што би зауставило зидање ма и једне куће више, мислећи да ће тиме зауставити напредовање вароши. Противни су српској школи чисто из разлога што ће школа учинити да се у Феризовић збира околина и што ће можда школа једног дана назидати себи кућу, а то ће бити у Феризовићу једна кућа више. Из истог разлога забранили су и латинску<sup>18</sup> школу која је већ почела била да се зида. Стога само разлога ја то питање, мада верујем да би после енергичних корака успео, не додирујем више јер водем да на Косову, поред толиких, имам једну српску школу мање но једну латинску школу више, јер би се ова извесно, користећи се мојим успехом као преседаном, подигла одмах после српске.

---

<sup>16</sup> Нушићеви претходници на челу Конзулата Краљевине Србије у Приштини били су: вицеконзул Лука Маринковић (1889-1890), вицеконзул Тодор Станковић (1890-1892); вицеконзул Милан Новичић (1892-1893).

\* У горњем левом углу стоји забелешка министра иностраних дела: „Питања за Просветни одбор – школа у Феризовићу“. Просветни одбор је био саветодавно тело при Министарству иностраних дела задужен за давање мишљења о актуелним питањима из домена националне политике у Старој Србији и Македонији. Основан је 25. маја/6. јуна 1890, *Грађа за историју македонског народа из Архива Србије V-1 (1890)*, приредио К. Џамбазовски, Београд 1988, бр. 122.

<sup>18</sup> Католичка.

Но Феризовић и у другом погледу свраћа нашу озбиљну пажњу. Као да је близу решење везе која би се од Скадра преко Призрена створила са Косовом. Пруга Сарајево – Митровица, која би могла запоставити пругу Скадар – Призрен – Скопље, студирана је чини ми се преко воље турске владе и ова је канда наклоњенија овој другој прузи. Отуд су у почетку ове године избили у журналистици гласови као да ће се питање о овој прузи ускоро решити на Високој Порти. У случају грађења пруге Скадар – Призрен – Косово, Призрен са Косовом може бити везан или код Феризовића, као што се у јавности таква веза најчешће и помиње, или би подножјем Рибарске планине могла пруга да избије негде око Приштине. У првом случају Србија не би могла да помишља на везе са Јадранским морем незаобилазним путем; у другом случају имаће могућности изласком низ лабско или ибарско корито да се кроз западну Србију главна наша пруга веже са Скадром. Питање није без интереса по нас и ми се свакојачко не смемо одрећи најживљега учешћа у његовом решавању. Ја сам, Господине Министре, још марта месеца ове године имао слободу нарочитим извештајем скренути Вам на то питање пажњу, јер се у то доба почело нарочито то питање да претреса у јавности.

Истога дана из Феризовића отишао сам у Неродимњу, иако ми то није било с руке, јер сам хтео да се на лицу места уверим о питању цркве Светога Уроша као предмету са којим ћу ускоро морати да имам посла.<sup>19</sup>

Црква Св. Уроша у Неродимњи значајна је по успомени у народу; значајна је по месту на коме је. То је једина црква у Старој Србији која је посвећења свецу – Немањићу и његово име носи. Она је по значају и поштовању у народу равна са Дечанима и Грачаницом. Питање о реновирању ове цркве већ се проноси кроз акта Приштинског конзулата из 1891. и 1892. године. Што сам ово питање у последњим двама годинама, како сам ја шеф Приштинског конзулата, унеколико напустио, учинио сам из разлога што је у први мах био изабран незгодан начин за овај посао па је ваљало оставити више

<sup>19</sup> Приштински исљахат (албански главарски суд) забранио је Србима из села Неродимља 1892. године да наставе са зидањем цркве код манастира Св. Уроша, за чију изградњу су иначе биле прибављене све потребне дозволе надлежне турске власти, М. Јагодић, *наведено дело*, 138.

времена да се изгуби сваки траг последицама које су из тако незгоднога начина биле никле и у које се убраја чак и живот једнога честитог Србина, а друго и што сам знао да овогодишње буџетске прилике неће моћи да дозволе веће издатке. Тај посао намењујем идућој 1895. години, а овом приликом само сам хтео да Вам, Господине Министре, скренем пажњу на ову ствар како би у почетку идуће године веч унеколико затекао код Вас повољно мишљење за моје предлоге.

Другога дана мога пута стигао сам у Призрен.

## 2. *Призрен*

У Призрену нисам затекао ни ректора<sup>20</sup> ни све професоре ни ђаке јер је био распуст школски. Обишао сам само зграде Богословије<sup>21</sup>, а што сам о њој могао чути све се односило на ону фаталну расправу Призренаца и Богословије која тек ако се сад завршила. Мада је тај спор у доба мога проласка био најважније питање у Призрену, нисам хтео нимало да улазим у њ, јер се то питање истовремено решавало и правилно било решено у Београду, а у присуству самога Г[осподина] ректора Богословије.<sup>22</sup>

Призрен је за западни део Старе Србије најважнији центар; он је одувек важио и као најпогоднија вилајетска тачка. Призрен има живе везе са северном Албанијом и свима племенима која је обитавају. Свакодневно се циркулише друмовима између Призрена и Скадра, Ђаковице, Пећи, Дибре и Тетова. Везе Призрена са Косовом су непрекидне, а Призрен још и као седиште владике најпространије епархије која се пружа од Јадранскога мора па до Кара-Дага и Шара, истиче се толико по важности да ми морамо на ту тачку, као на средиште наших послова, да обратимо највећу пажњу.

Настаје питање: да ли су тиме што постоји један од најстаријих и највиших наших просветних завода у Турској задовољене уједно и све оне потребе које тако важно средиште, као што је Призрен,

---

<sup>20</sup> Иларион Весић (1852-1906), архимандрит; ректор Призренске богословије 1891-1896, 1904-1906.

<sup>21</sup> Призренска богословија, отворена 1871; премештена у Ниш услед рата 1999, где ради и данас.

<sup>22</sup> О размирици између групе Срба из Призрена и ректора Богословије видети АС, Љубомир Ковачевић, бр. 1326, 1330; МИД-ПП, 1894, Р 517.

захтева, тј. да ли Богословија сама собом може уједно бити и центар послова наших и управљати њима. Богословија се, додуше, допуњава унеколико у словима управљања просветном пропагандом Руским конзулатом, утолико бар уколико гдекад ти послови изазивају односе онога који са њима управља са турским властима.

Али, чак и у претпоставци да та допуна увек задовољава спољну страну пропаганде, је ли ова задовољена и у унутрашњим словима уједно? Ректор Богословије, обично личност на коју се једино може да рачуна, сав мора да се преда словима Богословије. Он управља заводом у коме је 300 ђака; заводом који је изложен увек новим и новим неприликама; заводом у који сав треба да се уложи онај који њиме управља, особито у времену када је садањи ректор прегао да га реформише. Ректор је у једно исто време и ректор и управитељ и васпитач и администратор и економ и све, дакле он је нешто више но што се од једног човека може да захтева. Професорски је персонал готово увек такав (са изузетком Петра Костића<sup>23</sup> који је сад одведен отуд) да се послови пропаганде ниједноме не би могли поверити. Тамо је ректор готово у физичкој немогућности да себе распарча на толико послова, јер у таквом случају један или два од тих послова извесно би рамао. Тако и јесте у ствари. Пећанска нахија<sup>24</sup> којом би имала да управља Богословија остаје увек неуправљана, тј. у њој се ништа не ради. Приштински конзулат осећа се због Богословије ненадлежним да управља Пећском нахијом; Богословија осећа се у немогућности да и тамо простре свој рад. И последица је стога: Пећска нахија готово сва расељена,<sup>25</sup> Дечани презадужени и покрађени,<sup>26</sup> Патријаршијом<sup>27</sup> управља чаршија,<sup>28</sup> у

<sup>23</sup> Петар Костић (1852-1934), национални радник из Призрена, књижевник; наставник Призренске богословије 1873-1879, 1897-1898; управник Богословије 1879-1880, 1883-1886/1889; у Солуну је 1894. отворио српску гимназију у којој је радио до 1897.

<sup>24</sup> Реч је о Пећкој кази, а не о нахији. У српским изворима се често употребљавао у народу одомаћени израз нахија уместо каза. Пећки сандак, основан 1881, састојао се из следећих каза: Трговишке, Беранске, Гусињске, Пећке и Ђаковичке.

<sup>25</sup> Мисли се на исељавање Срба под албанским притиском.

<sup>26</sup> О положају манастира Дечани крајем 19. и почетком 20. века видети монографију Д. Батаковић, *Дечанско титање*, Београд 1989.

<sup>27</sup> Манастир Пећка патријаршија.

целој Пећској нахији нема више од две школе (Пећ и Дечани) које постоје од памтивека; у самој Пећи влада међ Србима толики раздор да једни друге предају Турцима.

Осим тога што Богословија не стиже да управља пословима пропаганде у извесном ширем обиму, она још и кад стиже нема све потребне могућности да то чини: не располаже средствима да би створила везе са народом; нема непосредне везе са центром послова (Министарством); нема потребна обезбеђења пред властима итд.

У радњи садашега ректора огледа се тежња да из Богословије створи добро уређен педагошко – теолошки завод који би кроз кратко време задовољио и бројем и спремом све наше потребе у учитељима и свештеницима и умањио претрпавање питомаца по школама у Србији. Таква Богословија, снабдевена спремним наставничким особљем, има да се посвети и сувише сама себи и да одстрани све што би јој у таквом раду ма и тренутак времена одузимало.

Настаје, дакле, питање да ли би у Призрену ваљало установити српски конзулат који бу друге послове примио на себе и заједнички са Богословијом развио из Призрена рад много и много пространијега обима но што је рад Приштинскога, па и Скопљанскога конзулата. Би ли тај конзулат допринео што да се послови разгранају; би ли учинио што више од онога како сад ствар стоји?\*

Пре свега, тај би конзулат старао се да стече утицај на митрополита<sup>29</sup> и с њиме на послове; затим би развио везе са народом, обухватајући у свој обим целу Призренску, Тетовску и Пећску нахију<sup>30</sup> и Дебар, који сада припада Битољском конзулату, али до којег овај не може да простре везе; затим би одржавао сталне везе између највећег нашег просветног завода у Турској и центра послова за сад Министарства, које су везе неопходно потребне и најпосле стварао би и одржавао везе са арнаутским племенима на који ћемо посао ми морати ускоро да обратимо сву нашу пажњу. У сретноме случају да

---

<sup>28</sup> Тетори основне школе у Пећи обраћали су се непосредно Министарству иностраних дела Србије, АС, МИД-ПП, 1894, Р 440.

\* На левој маргини министар иностраних дела је забележио: „Конзулат у Призрену“.

<sup>29</sup> Мелентије (1826-1895), митрополит рашко-призренски (1854-1895).

<sup>30</sup> Опет је реч о казама – Призренској и Тетовској, које су скупа са Љумском казом чиниле Призренски санџак.

призренскога митрополита замени Србин, један српски конзулат и један српски митрополит биће само један другоме неопходни, а један без другога безуспешни.

Моје је, дакле, мишљење, Господине Министре, да је српски конзулат у Призрену права и најпреча потреба и то сам мишљење стекао под утисцима које је на мене Призрен и послови у њему оставио, а бележим га овде не као предлог који Вам подносим, већ само под утиском добре воље да Вам, Господине Министре, у овоме реферату изнесем све што сам на овоме путу запазио.<sup>31</sup>

Сем Богословије, у Призрену су још два важна фактора који имају утицаја на наше послове. То су руски конзул и грчки митрополит. Аустријски конзулат, који такође тамо постоји, највећу пажњу поклања својој католичкој цркви и везама са Арнаутима, а у наше послове ни мало не улази.

Призренски руски конзул сада је Михаило Аћимовић. Г[осподин] Аћимовић је за наше послове нова личност. Он је Србин по народности, човек високо образован и искрен заштитник наших интереса у Призрену. Можда му недостаје онолико познавање прилика колико је то у његових претходника, пок[ојног] Јастребова<sup>32</sup> и господина Лисевића<sup>33</sup> било, али је зато у њега доста добре воље и много искрености у раду. У спору Призренске богословије и тамошње општине он се је држао врло правилно, чак и онда када је морао тиме да се депопуларише у општини; када је морао да долази у сукоб са митрополитом Мелентијем и у неприлике са турским властима. У тога човека ми можемо имати потпуна поверења за наше послове.

Митрополита Мелентија, на жалост, нисам затекао у Призрену. Он се сад бави у варошима на западу своје епархије које су у последње време оцепљене од Мостарске епархије и присаједињене Призренско-Рашкој. Тамо ће по свој прилици пробавити целу зиму.

<sup>31</sup> Краљевина Србија је покушала да отвори конзулат у Призрену 1899-1900, али у томе није успела. Опширније видети Д. Батаковић, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, Приштина, Горњи Милановац 1991, 107-117.

<sup>32</sup> Иван Степанович Јастребов (1839-1894), конзул Русије у Призрену 1870-1874, 1879-1880, 1881-1886.

<sup>33</sup> Теодосије Лисевић, конзул Русије у Призрену 1886-1894.

Ипак би имао да поменем да се његово држање, од времена како су кроз штампу пронесени гласови о Србима владикама, погоршало према нама. Он чак има у џепу један број неких српских новина које о томе говоре и врло га често, увек кад треба што да учини, показује. И у местима у којима се сад бави увелико је већ дошао у сукоб са народом који је дотле био навикнут да друкчији пастири управљају њиме.

У Призрену сам се бавио четири дана, затим сам се кренуо за Скадар.

### 3. *Од Призрена до Скадра*

На целом том путу Арнаути чине једноставну компактну масу, ограђену непроходношћу и неприступачношћу од целог осталог света. До њих је, додуше, продрла католичка пропаганда, али њени успеси нису ствар садашњости. Та пропаганда није успела ни мало да преобрази ове људе и она тек, ма и на штету верских принципа, задовољава се тиме само да Арнаути иду у цркву и да се крсте. Католичка арнаутска племена (Фанде) у исто време су и најдивља племена.

Но, католичка пропаганда изгледа као да је донекле и равнодушна према томе што не успева да ова племена запоји принципима хришћанства. Н[а] [пр]имер, и поред цркве и свештеника, Арнаутину не иде у главу да он не може држати више од једне жене или да он не може убити човека итд. Крвна освета највећма бесни међу Фандама и фратри никад нису ни речи казали против тога обичаја. У тој равнодушности католичке пропаганде и огледа се баш она *политичка* страна њена, тј. тој пропаганди најважније је да своје попове завуче што дубље у срце племена албанских; да кроз њих стече утицај, који је већ стекла, и да та племена стави у службу интереса оних који данас ту пропаганду заштићавају, потпомажу и њоме управљају.

Ми Арнауте увек још познајемо само по дописима из новина о зулумима, али их не познајемо као компактну масу, чврсто организовану племенским животом где су племена, истина, увек у завади али над којима господари принцип: „Пред општим непријатељем нема заваде, нема крви, нема дуга, сви смо један!“ Арнаути представљају засебну чињеницу у будућим догађајима на Балкану. Једнога ће дана, можда и после каквих бурних догађаја на Балкану, на нај-



повољнијем географском положају за даље експанзивне тежње, осванути нова држава од 1 500 000 можда дотле *католичких* становника, а под заштитом најмоћнијих сила у Европи. А то ће бити снага која ће после, за неколико деценија, измењати неколико пута карту Балкана. Треба и ту историјску случајност претпостављати, морамо и са овом будућом цифром умети да рачунамо у рачуници наше будућности.

Арнаути су елемент сродан нама; сродан по природи, по особинама, по типу, по животу.\* Ми смо најпозванији да му се приближимо, а ми канда, од свих који су са њима у ма каквом додиру, остајемо ипак најдаљи. После десет година можда ми ћемо ту нашу немарност сматрати као фаталну грешку и бацаћемо је на врат тада прошлости, односно садањој садашњости, као што чинимо са протеривањем Арнаута из Србије,<sup>34</sup> иако је извесно било и тада људи који су били и друкчега мишљења.

Ја сам више пута у извештајима Приштинскога конзулата износио потребу веза са Арнаутима, али никад ме није могло да умири то што сам ја само својој савести одужио се тиме. Извините ми, Господине Министре, што ћу ја гдегод и кадгод нађем прилике упорно понављати ово исто.

На путу од Призрена до Скадра пробавио сам четири дана. Четвртог дана стигао сам у Скадар, где сам се бавио пет дана.

#### 4. Скадар

Скадар је престоница Албаније, столица вилајета, седиште *седам* страних конзулата,<sup>35</sup> центар католичке пропаганде са владиком на челу; место команде главне посаде према Црној Гори и главна извозна и увозна тачка на Јадранском мору. Те важне стране ње-

---

\* Поред ове реченице министар иностраних дела је на маргини ставио велики знак питања.

<sup>34</sup> Мисли на исељавање муслимана из ослобођених предела Србије 1877-1878. О томе видети М. Јагодић, *Насељавање Кнежевине Србије (1861-1880)*, Београд 2004. и М. Јагодић, *Упади Албанаца у Србију 1879. године*, Историјски часопис 51 (2004), 87-108.

<sup>35</sup> Конзулате у Скадру су имале Аустро-Угарска, Русија, Француска, Велика Британија, Италија, Грчка и Црна Гора.

гове учиниле су Скадар најважнијом тачком на западу европске Турске. Ту важност још пење и непосредно суседство са Црном Гором.

Скадар је уопште прави утисак католичке арнаутске вароши. У њему се диже католичка црква, импозантна грађевина са врло високим торњем који премаша висином све џамије; у њему су неколике школе католичке и пансионати и велики број попова и калуђера.

Да бих Вам, Господине Министре, могао само претставити колико се живо тамо ради, ја сам прибрав статистику тамошњих школа која ће то најочитије показати.

I) Језуите имају два завода:

а) *Семинарио*. Школа са пансионатом са 60 ђака који су обавезани да по свршетку школе ступе у свештенички чин језуитскога реда. Школа има и своју цркву; има 20 учитеља. Завод је овај основан 1858. године.

б) *Колеђио*. Школа основана 1878. године и подељена на три одсека од којих су у првом одсеку три основна разреда, у другом један припремни, а у трећем одсеку шест гимназијских разреда. Школу ову посећује 110 ученика.

II) Под протекцијом италијанскога конзулата има:

а) *Мушка школа* основана 1889. године са два учитеља и три разреда. Посећује је 70 ученика.

б) *Женска школа* основана такође 1889. године са четири разреда, три учитељице и 50 ученица.

в) Завод „Asilio“ за сиротну децу оба пола од 3-7 година, где им се бесплатно даје и ручак. У тој школи има 3 учитељице.

III) Под протекцијом аустријскога конзулата и о трошку Аустрије:

а) *Дом*, најстарији завод у Скадру у коме калуђери реда францишканског живе. Ту је у исто време школа са пет разреда и 130 ученика.

б) *Школа женска* под управом десет сестара калуђерица, основана 1881. године. Подељена је на три разреда, а посећује је 330 девојчица.

Једно на друго, школује се у Скадру 1000 деце годишње, а све у католичкој вери и духу. Ваља знати да су поменуте школе посећивала увек и српска деца, док нису стекла своју, српску, школу. Велики део младића скадарских, Срба православне вере, школован је у набројаним школама.

Српска црква и школа у Скадру стоје под протекцијом руског конзулата који школи и неку малу помоћ указује. Али, та протекција уједно је донела и онај бесконачан и добро познати спор скадарске општине.

Спор тај већ траје пет година, од смрти покојнога Штиркића, свештеника скадарског. Руски је конзул по смрти поменутога хтео да запопи његовога сина, данашњег свештеника Јована Поповића. Народ, међутим, хтео је пошто пото образованијег свештеника који би се у вароши, где има преко преко 200 образованих фратара, смео један сам поносно да назове српским свештеником. Конзул је имао уза се разлог „да се не затвори кућа покојникова“, народ је међутим имао разлоге које је налагала права потреба. Спор је изгледао завршен када је и народу и руском конзулу учињено, тј. када је доведен као свештеник у Скадар један од најбољих наших учитеља, човек образован и озбиљан, а и Јован Поповић запопљен. Али, спор није легао и 200 српских кућа поделило се у две нурије и у два табора.<sup>36</sup>

Кад сам, бавећи се у Скадру пет дана, ушао колико-толико у прилике тамошње, разумео сам зашто и после задовољења које су обе стране добиле спор ипак није могао лећи. Ствар је, дакле, у овоме. У Скадру је најзнатнија, најстарија и најбогатија кућа Беровића, која је увек и стајала на челу народних послова. Руски тамошњи конзул жени се девојком Скадранком из куће некога Алексе Поповића, који је у исто време био и његов драгоман. Жена конзулова хтела је сад у свему да има превагу у Скадру, а с њоме и њена породица. Одатле су дошле најпре у сукоб жене Беровића и руска конзулка, а затим кућа Беровића и кућа Алексе Поповића. Код оваквих узрока спор је и немогуће решити. Ја сам био нашао и пута и начина да спор изравнам; нашао сам био средину на коју су биле обе стране пристале; народ је хтео да се измири; свештеници су се измирили и изљубили и благословили народ; донео сам камен темељац за зидање будуће српске школе из фонда који је оставио покојни Беровић, а што до сад није извршавано само због овога скадарскога спора; ка-

<sup>36</sup> Учитељ српске православне школе у Скадру постао је у јануару 1893. свештеник Никола Ђурђевић; октобра исте године за учитеља је постављен Филип Томић. Опширније о томе и о сукобу унутар српског грађанства у Скадру видети АС, МИД-ПП, 1893, Р 511.

мен је благословљен и ја сам ударио први мотиком у темељ и све је било једном речи урађено. Народ се свему томе толико радовао да је благосиљао мој пролазак кроз Скадар. И на крају свега тога ствар ипак није била свршена и ја сам спор за собом оставио у истом стању у каквом сам га затекао. Значи да ово питање више не треба сматрати као озбиљно и цео спор треба оставити сам себи док бар из њега жене не буду искључене.

Но, после свега настаје питање имамо ли и треба ли ми што у Скадру да радимо. Важност Скадра коју сам у почетку говора о њему поменуо не верујем да нас разрешава дужности рада у њему. То питање не треба решавати само са гледишта просветне наше пропаганде у томе крају, већ и са нешто политичког гледишта.

Скадар је капија и престоница Албаније. Одатле и сви други, који воде рачуна о овој земљи, простиру и размрежавају свој рад.

Скадар је центар туђинских верских пропаганда. Одатле се само може да осматра, прати и предупредује њихов рад.

Скадар је капија трговачка, најважнија на западу европске Турске.

Скадар је на граници Црне Горе на којој се свакога дана дешавају сукоби који често могу донети озбиљне последице. Ми о тим сукобима често ништа и не знамо.

Скадар је место одакле се управља са Патријаршијом и Дечанима, те ако би се зар и одрекли Скадра, нећемо се извесно одрицати Патријаршије и Дечана.

Скадар је опсервациона кула одакле се најбоље може да осматра, прати и бележи све што се на Цетињу мисли и ради.

Скадар ће ускоро, као крајња тачка на будућој железници Скадар – Призрен постати за нас од онога значаја од кога је данас Солун.

Питање да ли би ми имали потребе отворати конзулата у Скадру ако би се решавало са гледишта чисто наше просветне пропаганде заиста би се убрзо увидело да величина жртава не би одговарала величини потребе. Али, када се узму све друге важне околности у обзир, онда мислим да је српски конзулат у Скадру важна потреба.

Руски конзулат, ако ће и заштићавати тамо интересе православља, неће заиста оне друге интересе, интересе чисто Краљевине Србије.

У Скадру се у последње време отворио и црногорски конзулат.<sup>37</sup> Мада је Црна Гора знала да је њен конзулат, према одредбама које се у Берлинском уговору односе на њу, илузоран (у погледу на њене поданике у Турској, на њено бродовље итд.), ипак је она нашла да јој се рентира конзулат у Скадру. Колико сам могао из појединих разговора по Скадру са страним конзулима и појединим поверљивим личностима да видим, изгледа да ће главна целъ црногорскога конзулата бити да измири погранична арнаутска племена са Црном Гором. У питање просветне пропаганде Црногорци хоће радо да се умешају, али ако се то у исто време тиче и каквог издатка, онда бегају далеко од тога питања. Било је прилика да су изјавили како би радо видели место српске „црногорску“ школу у Скадру, али када су чули да се то тиче и неких издатака, они су се брже-боље тргли од своје изјављене жеље.

Могу констатовати да су у Скадру врло мале, боље никакве, симпатије за Црну Гору. Цео Скадар, ту не издвајам ни његово латинско становништво, гаји врло велике симпатије за Србију. У Скадру се певају српске песме, читају српске новине и, на жалост, врло се радо у Скадру разбира и о нашој унутрашњој политици.

Наша унутрашња политика је, уопште, болест којом врло брзо окужавамо и ове крајеве, па, нека је овде само узгред речено, ја сам на мојим путовањима по Старој Србији и Македонији срео места где смо ми с њоме пре допрли но са именом *Србин*.

##### 5. *Из Скадра у Дубровник и Трст*

Из Скадра сам се кренуо најпре чамцем низ Бојану, свративши том приликом на развале цркве Св. Срђа и Влакха од које сам узео фотографски снимак, а затим сам морем на малој лађици хрватскога друштва отишао до Дубровника, где сам сачекао лађу Лојдвог друштва.

Мада Дубровник нити је била целъ мога путовања, нити спада у обим оних послова којима сам себе ја посветио, ипак бих имао овде две ствари да напоменем.

---

<sup>37</sup> Црна Гора је имала незваничног агента у Скадру 1863-1876. Конзулат у Скадру је отворила 1893.

У Дубровнику, престоници Далмације, води се упорна и очајна борба измеђ Срба и Хрвата. Дубровник се препорађа и постаје с дана на дан све више српски Дубровник. Тамо има неколико конзулата, енглески, турски итд. Тамо има врло угледних, племићских српских породица, које су се нарочито истакле као такве приликом прославе откривања Гундулићева споменика.<sup>38</sup> Жеља би целога Дубровника била да има један почасни српски конзулат који би се доделио каквој угледној српској породици. Заиста жеља оправдана и ја Вам је, Господине Министре, овде износим само као поверљиву жељу целога Дубровника.

*Францишкански манастир* у Дубровнику знаменит је са своје врло богате старинске библиотеке, која се свим новим делима допуњава. Хрвати и њихова Матица шаљу томе манастиру сваку и најмању књижицу, а српска странка тамо успела је да су данас фратри тога манастира најодушевљенији дубровачки Срби. Они моле да им Србија пошље њиховој библиотеци бар најзнатнија дела, а нарочито издања Академије и Ученога друштва.\*

Ја сам ове две белешке нашао међу својим белешкама о путу, па како су ми те жеље Дубровчана лежале на срцу, ја нисам хтео, Господине Министре, да пропустим а да Вам их не саопштим, па ма им и не било места у овоме извештају.

Из Дубровника кренуо сам се преко Фијуме у Трст, где сам рад био да се састанем са трстанским конзулом<sup>39</sup> стога што ми је потребно било да му створим везе са Скадром које је Трстански конзулат био загазио. Пошто сам и тај задатак испунио, кренуо сам се одмах за Београд.

\* \* \*

---

<sup>38</sup> О откривању споменика Ивану Гундулићу у Дубровнику 1893. године видети Л. Бакотић, *Срби у Далмацији од пада Млетачке Републике до уједињења*, Београд 2002<sup>2</sup>, 105-114.

\* На маргини поред овог пасуса министар иностраних дела је записао: „NB: један Србин, па и тај истеран“.

<sup>39</sup> Петар Карастојановић (1859-1919), конзул Краљевине Србије у Трсту 1894-1895.

Господине Министре,

Ја сам овим путем прошао и један део који је нама увек до сада остајао непознат. Непознавајући га, као да нисмо умели увек ни правилно да оценимо своје интересе у овом делу. Природно је када сам те интересе изближе познао да сам размишљао и о начинима како да их заштитимо. Отуд сте, Господине Министре, већ у два маха срели у овом мом извештају и говор о новим конзулатима које би ми имали да отворимо. Свакојачко питање о новим српским конзулатима у Турској већ је унеколико предмет на који се морамо ускоро осврнути. Неће проћи много када ће се можда и решавати па, када сам већ поменуо два места (Призрен и Скадар) која би била погодне тачке за конзулате, то да своје мишљење допуним и осталим оним тачкама које би заједнички представљале правилну организацију целокупне наше радње у европској Турској.

Како смо први пут отворили ова четири конзулата, ми као да смо напустили мисао даљег рада и као да се задовољавамо само са онолико успеха колико који конзулат себи обележи. Аустрија, која већ није оставила место у европској Турској које није попунила својим конзулатима, решава у овогодишњим делегацијама да отвори још *шест* нових конзулата, а зар нас онда могу задовољити наших цигло четири конзулата, тако растурених и са тако непрактично опредељеним рејонима да не осећају потребу да један са другим опште. Изузимајући Приштински конзулат, који је за Скопље, као седиште валијино, везан, ја мислим да остали конзулати не измењају ни по два акта годишње. Било је из Министарства и строгих наредба да конзулати међу собом опште, да ступе у преписку и да се упознају са радовима итд., па је та наредба сама по себи изгубила вредност јер, мада се по њој са свом збиљом отпочело да ради, престало се кад конзулати нису више имали шта један другом да саопштавају.

Сваки наш конзулат опкољен својим успесима – уколико их који има – представља за себе једну оазу, а пустаре измеђ тих оаза су простране и необрађене.

Када би неко узео карту и чиодама обележио наше успехе, видео би тек како су они неправилно расути, изузимајући најсевернијега дела на неколико километара од наше границе. Тада би се тек

осетило како се из тако расутих и растуриених успеха не могу да очекују повољне и значајне последице.

Ако се хоће знатнији успех који ће својом једноставношћу да обележава читаве области – док сад он само места обележава – мора се приступити друкчијој организацији рада, таквој да се у самој њој (организацији) осећа нека једноставност.

Према томе, ми би имали да организујемо најпре један фронт представљен тачкама Скадар – Митровица – Призрен – Скопље. Тај би фронт обухватао северну половину наших претензија; он би својим успесима с[и]лазио са севера ка југу. Његово би десно крило Скадар – Митровица имало као спореднији задатак просветну пропаганду, а као главнији политичку пропаганду. То би крило обсервирало туђинска ровења, стварало политички терен за будуће догађаје итд., док би код левога крила истога фронта претежнија била у први мах просветна пропаганда. Другим речима, у успехе овога фронта не би се имао да рачуна само број школа и црквено-школских општина већ и везе са Арнаутима о којима сам и раније у извештају говорио; избијање страних верских и политичких пропаганда и стварање уопште таквих услова који ће будућим догађајима служити на корисно решење.

Јужни фронт, тј. онај који ће почев од најјужнијих граница наших претензија кретати се ка северу у сусрет успесима поменутог северног фронта, представљале би тачке: Серез – Солун – Битољ и једна тачка у југозападу, можда Охрид. Тај би фронт са чисто просветно-пропагандским тежњама пео се успесима ка ономе северноме.

Тако би правилно била организована наша целокупна радња, а из правилне организације, дабоме, поникли [би] и правилни и повољни резултати.

У фронтovima, дакле, које сам обележио истичу се као тачке у којима би се имали отворити нови конзулати сем ових који већ постоје: Митровица, Скадар, Призрен, Серез и Охрид, свега пет дакле.

Претпостављајући да до веће потребе Битољски конзулат може да простире своју радњу на Охрид, остају нам само четири, а претпостављајући да би се у Митровици отворио конзулат укидањем Приштинскога, остају нам само три нова конзулата. За ово последње, тј. за пренашање Приштинскога конзулата у Митровицу ја



сам поднео нарочит предлог<sup>40</sup> који привремено само није усвојен, мада је у начелу одобрен, али сам ја уверен да ће најзад морати бити усвојен.

Три нова конзулата која би нам, дакле, за сад била најпреча јесу у Скадру, Призрену и Серезу. О Призрену и Скадру и њиховој важности као тачака у којима би се имали нови конзулати отворити, ја сам већ на своме месту у овоме извештају говорио. Остало би ми још да образложим потребу конзулата у Серезу.

Серез би био бочна тачка на истоку наших претензија. Он би управо придржавао најисточније успехе Солунскога и Скопљанскога конзулата. Осим тога, можда би Серескоме конзулату могла бити посвећена брига о Светој Гори. Иначе је то важна трговачка тачка где толике европске државе имају своје конзулате. Ја само обраћам пажњу да су око Сереза важне тачке *Кавала*, Драма, Мелник, Неврокоп итд., дакле да данас Скопљански конзулат ради до Радовишта, а Солунски до Дојрана и Струмице и да би Серески конзулат те две радње веома згодно могао да споји, што би значило да дужином Вардара одсече западну половину Македоније од бугарских утицаја. О овој тачци ја сам одувек као о врло важној по нас размишљао, па сам је и у једноме ранијем свом извештају са пута по Македонији истицао.<sup>41</sup>

Пред помишљу да поред досадашњих четири отворимо још три нова конзулата могле би нас најпре заплашити наше буџетске прилике. Када би ми то чинили онако како друге државе чине, ни то нас не би морало да плаши. Ми данас издајемо на четири конзулата 91 130 динара, а међутим са 100 000 динара, дакле са свега ништавних 8870 више ми би могли да имамо седам конзулата.

У Битољу, тако важној тачки, Аустрија до пре годину дана, дакле кроз читав низ година, држала је само вицеконзула, Русија

<sup>40</sup> Вероватно мисли на акт упућен министру иностраних дела пп. бр. 95, 15/27. 6. 1894, *Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету*, приредио Б. Перуничкић, Београд 1989, 110-111. Нушић се залагао за укидање конзулата у Приштини и 1896. и 1897. године, М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету 1878-1912*, 318, 320-321; Архив Југославије, Збирка Јована Јовановића Пижона, Ф 3-13, Конзул у Серезу, Б. Нушић, министру иностраних дела В. Ђорђевићу, лично, 20. 10/1. 11. 1897.

<sup>41</sup> Конзулат Краљевине Србије у Серезу је отворен 1897. и радио је до фебруара 1900.

тридесет и толико година држи само вицеkonzула, а тако и Енглеска. У Скадру, Призрену и на многим другим местима Русија држи само вицеkonzуле; Аустрија у Призрену такође. Ти вицеkonzули обично немају никакав персонал. То би се исто могло и код нас учинити. Ми смо готово једини у европској Турској који стрпамо и konzула и вицеkonzула и писара и терцумана<sup>42</sup>. Докази о излишности толикога особља најбољи су што у Битољу од како је вицеkonzулскога звања постављено лице није радило на послу већ на другом месту, а у Скопљу вицеkonzул нема ни свога дивита на столу и седи по цео дан код куће, не својом кривицом већ што заиста нема посла у канцеларији. Ми имамо прилике да видимо где Солунским генералним konzулатом скоро већ годину дана управља само један писар, па послови правилно теку. У Приштини, од како је Konzулата, konzул није био наименован већ увек вицеkonzул и Приштински konzулат од почетка па до данас у резултате своје броји увек успехе.

А кад се још узме у обзир да би посао од четири био раздeљен на седам konzулата и у свакоме од ових био мањи, онда је још очигледнија излишност већег особља.

Што ће, затим, овамо писари са I класама? Искуство је показало да су на та места долазили привремено млади људи који су хтели да се дочепају веће класе, па су затим напуштали Турску. По konzулатима су потребни елеви<sup>43</sup> који ће затим ући стално у ову каријеру, који ће радећи учити посао, прилике и језик ове земље, а таквим елевима довољно је ако су у рангу писара 4. класе са 266,66 динара месечне плате. На појединим местима излишни су и они, а довољан је само терцуман који би био мало боље плаћен, те вршио и канцеларијске послове.

Ја Вас молим, Господине Министре, ако Вам то не мори стрпљење, да ми дозволите да овде изнесем само један кратак пројекат који бар овом приликом нека буде сачуван међу актима.

1. *Солун*  
konzул I класе 10 000 [динара]  
писар IV класе 3 250

---

<sup>42</sup> Преводацац.

<sup>43</sup> Ученици.

терџуман	<u>960</u>
	14 210
2. Скопље	
конзул II класе	7 750
писар IV класе	3 250
терџуман	<u>960</u>
	11 960
3. Митровица	
вицеконзул III класе	6 500
терџуман	<u>960</u>
	8 300
4. Призрен	
вицеконзул II класе	6 750
писар IV класе	3 250
терџуман	<u>960</u>
	10 960
5. Скадар	
вицеконзул II класе	6 750
терџуман	<u>1 800</u>
	8 550
6. Серез	
вицеконзул II класе	6 750
терџуман	<u>1 800</u>
	8 550
7. Битољ	
вицеконзул I класе	7 250
терџуман	<u>1 800</u>
	9 050

Цела сума плата 71 580 [динара]

Од те суме до 100 000 динара остаје 28 420 динара која се сума може најправилније (ја сам чинио покушај) да распореди на кацеларијске трошкове, кућне кирије и плате гаваза, тако да ниједан конзулат не добије мање но што му треба на тим партијама.

\*

Ја Вас још једном најпокорније молим, Господине Министре, да ми опростите што сам овоме последњем, што није строго припа-

дало овоме извештају, дао толики простор у истоме, али ја Вас уједно уверавам да су ова моја размишљања плод оних утисака које сам стекао на последњем путовању моме, па сам сматрао за дужност да Вам их на овоме месту саопштим.

Завршавајући извештај, мени је част, Господине Министре, замолити Вас да примите моју особиту благодарност на поклоњеној ми овом приликом пажњи и поверењу, а у исто време и уверење о моме особитом поштовању.

Октобра 1894. године  
Приштина

Бранислав Ђ. Нушић

**Miloš Jagodić**

**A REPORT BY BRANISLAV NUŠIĆ ON JOURNEY  
FROM PRIŠTINA TO SKADAR IN 1894**

**Summary**

The article presents a report written by Serbia's consul in Priština Branislav Nušić, a famous writer, on his official journey from Priština to Skadar in August 1894. The report was written and sent to Ministry of Foreign Affairs in Belgrade in October the same year. Nušić traveled through western part of Kosovo Vilayet (Sanjak of Prizren) and Skadar Vilayet. His report contains important observations about problems concerning Serbia's interests in the region, as well as suggestions on further steps that, in his opinion, Serbia should take in order to improve impact of Her foreign policy in Turkey. He proposed opening of three new consulates, in Prizren, Skadar and Serez and transferring consulate from Priština to Mitrovica. Furthermore, Nušić emphasized importance of establishing some kind of cooperation between Serbia and Albanian chieftains, predicting that the Albanians will become an important Balkan nation under protection of major European Powers in not so distant future, who will then change political map of the peninsula.

**Key Words:** Prizren, Skadar, consulate, Albanians, Serbia.

Чланак примљен: 22. 03. 2010.  
Чланак коначно прихваћен за објављивање: 15. 10.2010.

